

ISBN: 978-625-7587-68-6

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 533

Felsefe

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Dizi Editörü
Yusuf Genç

Yayıma Hazırlayan
Hande Yıldırım Önsöz

Düzeltili
Samet Tınas

Kapak
Harun Tan

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. BASKI

Eylül 2021
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No. 49619
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212.612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Matsis Matbaa Hizmetleri
San. ve Tic. Ltd. Şti
Sertifika No: 40421
Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad.
No: 51 Sefaköy Küçükçekmece /
İstanbul Tel: 212 624 21 11

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yeni Bilginin Dolaşım Araçları

17. Yüzyıl İngiltere'sinde Yeni
Bilginin Kamusallaşması

NİHAL FIRAT ÖZDEMİR

KETEBE

Nihal Fırat Özdemir

İstanbul'da doğdu. Özel Fazilet Koleji'nden ve Beşiktaş Kız Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü'nü bitirdi. Marmara Üniversitesi Felsefe Tarihi Bölümü'nde "Yeni Gerçekçilik ve Bertrand Russell'da Bilgi Problemi" konulu tezi ile yüksek lisans yaptı. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nü bitirdi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu danışmanlığında "Yeni Bilginin Dolaşım Araçları: 17. Yüzyılda İngiltere'de Yeni Bilginin Kamusallaşması" konulu doktora tezini bitirdi. Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Ali Durusoy danışmanlığında "Osmanlı'da Yeni Bilimin Kamusallaşma Süreci" konulu doktora çalışması devam etmektedir. Klasik Bilim Tarihi dersleri vermektedir. Dergi ve gazetelerde bilim tarihi konusunda yayımlanmış yazıları bulunmaktadır. Araştırma alanları bilim ve iletişim tarihi olarak ifade edilebilir. Dr. Sedat Özdemir'le evli, Burak ve Melis'in annesidir.

İÇİNDEKİLER

TAKRİZ.....	7
ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM YENİ BİLİMİN OLUŞUM ORTAMI: 17. YÜZYILDA İNGİLTERE

Yeni Bilimin Ortaya Çıkışında ve Dolaşımında Etkili Olan Sosyo-Ekonomik ve Politik Faktörler	37
Toplum Yapısındaki Değişimler:	
Ekonomide Dönüşüm.....	39
Toplum Yapısındaki Değişimler: Ailenin Dönüşümü	48
Toplum Yapısındaki Değişimler:	
Metropole Dönüşen Londra.....	52
Toplum Yapısındaki Değişimler:	
Dinî Yaşamda Dönüşüm.....	55
Toplum Yapısındaki Değişimler:	
Politik Yaşamda Dönüşüm	59
Yeni Bilim Dönemi Eğitim Hayatı	61
İngiltere’de Akademiler	68
Tek Kişilik Bilim Derneği: Marin Mersenne	72
Bilim Akademilerinin Karşılaştırılması.....	73
Eski Eğitim Kurumları Olarak Üniversitelerin	
Yeni Bilime Karşı Tavrı	80

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ BİLİMİN YAYILIM ARAÇLARI

Halka Açık Deneyler	87
Deneyel Yöntem: Yeni Bilimsel Dilin Oluşumu Üzerine.....	88
Laboratuvarlar	92
Bilginin Halka Duyurulması: Sanal Tanıklık	98
Müzeler (Tuhaflık Odaları) ve Koleksiyonlar	105
Kahvehaneler (Coffeehouses)	115
Bilim Adamları Arasındaki İlmî Mektuplaşmalar	121
Bilim Adamları Arasındaki Mektuplaşmalara (Basılı Kitaplar ve Reddiyeler) Örnekler.....	125
Yeni Bilimin Gelişiminde Hâmlerin Desteği ve Rolü	131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ BİLGİNİN KAMUSALLAŞMASI

Yeni Bilimin Dolaşımı	137
Modernleşme Sürecinde İngiltere.....	137
Ekonomik ve Bilimsel Gelişmenin Bağlantısı.....	147
Yeni Bilimin Dolaşımında Toplumsal Katmanlar.....	151
Yeni Bilimin Dolaşıma Girmesi: Matbaanın İcadı	155
Yeni Bilimin Dolaşıma Girmesi: Bilimsel Dergiler.....	161
Yeni Bilimin Dolaşıma Girmesi: Halkla Bütünleşmek.....	167
Yeni Bilimin Dolaşıma Girmesi: İllüstrasyonlar.....	169
Değişim Ortamı	174
Yeni Bilim Camiasının Bildirisi.....	185
Yeni Bilimin Büyülü Yönü.....	190
Yeni Bilimin Kamusallaşmasında Teoloji ile İlişkisi.....	194
Yeni Bilim Camiasının Oluşumu	197
SONUÇ	203
KAYNAKLAR	215
EKLER	237

TAKRİZ

Daha ötelere [plus ultra]

Bir yöntem olarak bilim ile bir kurum olarak bilim birbirinden ayrı ancak birbirini tamamlayan iki yapıdır. Yöntem olarak bilim, ayrıntılara girmeden, bilimin bilgi (epistemic) yanını, kurum olarak bilim ise bilimin bilgisel-olmayan (non-epistemic) tarafını oluşturur. Bu ayrım çağdaş bilim tarihi ve felsefesi çalışmalarındaki içsel/dâhili (internal) okuma ile dışsal/hâricî (external) okuma ayrımına benzetilebilir. Bu nedenle bilimin yöntem olarak tarihini araştırmak ile kurum olarak tarihini araştırmak, yine birbirinden ayrı ancak birbirini tamamlayan olmaz-ise-olmaz iki yapı olarak görülebilir. Bu çerçevede bir yöntem olarak bilimin tarihi, yöntem kavramının tanımı ve içeriğine göre değişebilir. Örnek olarak *tümdengelim*i yöntem olarak benimseyen bilim ile *tümevarım*ı yöntem olarak benimseyen bilimin tarihi de içerik bakımından farklıdır. O kadar ki, birinin “bilimsel” dediğine diğeri “bilimsel değil” ya da “sözde-bilimsel” diyebilir. Daha büyük ölçekte bir yöntem olarak bilim de, yalıtılmış bir etkinlik değil, doğrudan insanlığın, diğer yönlerinin kurucu ve tamamlayıcı bir uzantısı olarak, bir yönüdür. Yine de birbirinden ne kadar farklı olursa olsunlar, bir yöntem olarak bilime aklî/istidlâli/rasyonel karakterini veren, kavramsal, nedensel, yöntemsel ve eleştirel yapısıdır.

Kısaca özetlenen bu çerçeveden hareketle denebilir ki, bilim tarihi çalışmaları da yalnızca bir yöntem tarihi olarak düşünülemez. Başka bir deyişle, bilim tarihi saf bir yöntemsel büyük nazariyelerin tarihi değildir tek başına; ya da daha yalın bir ifadeyle, bilim tarihi, sadece salt bir icatlar, keşifler ve buluşlar tarihi olarak okunamaz, okunmamalıdır da. Bu çerçevede bilimin nazari lisanı yani yönteminin tarihi yanında, en geniş anlamıyla kurumsal tarihi de kurucu ve tamamlayıcı bir unsur olarak dikkate alınmalıdır. Çünkü bilimsel/yöntemsel bilgi bir şekilde üretildikten sonra, oryantasyona uğrar ve kamusallaşır. Bilginin oryantasyonu/temerküzü denilen bu süreçte, bilimsel bilginin kendi de, içinde varlığa geldiği anlam-değer küresine ilişik olarak, bir değere dönüşebilir. Bu değer salt iktisadî, siyasî, askerî vb. değil ama aynı zamanda moral ve estetik bir değer de olabilir. O kadar ki, zaman içinde, bu değerler, normatif bir karakter bile kazanabilirler; hatta sahip oldukları moral zemin içinde bilimsel/yöntemsel bilgiye bağlı anlam-değer dahi üretebilirler.

Kurum olarak bilimin en önemli var-kılıcı nedeni ürettiği bilginin hareketi, yani dolaşımıdır. Bu harekette, bilginin tanımı ve moral zemini ile ortamı yanında bilgiyi üreten kişiler, kullanan kişiler, kendilerini bu bilgiyle tanımlayan kişiler, bilgiyi üreten kurumlar, tüketen kurumlar; siyasî ve iktisadî iktidarlar ile ilişkiler; farklı bilim dallarının hem yöntem olarak bilim hem de bir kurum olarak bilim içindeki yerleri, bilgiyi üretenlerin toplumsal statüleri, diğer toplumsal kurumlarla ilişkileri, özellikle bireye ve topluma değen uygulama yönleri ve dahi bilginin eğitim-öğretim içindeki yeri önemlidir. Öte yandan bilginin haricî hafızadaki temsili yani papirüs, kâğıt vb. kayıt araçları; iletişim ve ulaşım gibi mekâna ilişkin imkânları, dolaşım için sağlanan güvenlik, özellikle her çağın idrakine bağlı bir şekilde kriminolojik eylemlerle ilişkisi de dikkate alınmalıdır. Kısaca, bilginin hareketinde, kamusallaşmasında, temerküzünde, bir değere dönüşmesinde pek çok farklı bileşen ve değişken mevcuttur.

Şimdiye değin yapılan tespitler ve dile getirilen sorular çerçevesinde Nihal Fırat Özdemir tarafından, elinizdeki eserde, yeni

bilme tarzının yani yeni doğa felsefesinin yükselmeye başladığı XVII. yüzyıl İngiltere'sinde *bilginin hareketi* pek çok değişken etrafında tarihi ve tahlilî bir okumaya tabi tutuluyor. Bu hareket içinde, yeni bilginin nasıl dolaşıma girdiği, nasıl kamusallaştığı, kısaca nasıl temerküz ettiği ve kamusallaştığı, *araçlar* dikkate alınarak müzakere ediliyor. Hem bu konularla ilgili şimdiye değin kaleme alınan ikincil önemli eserlerde dile getirilen birbirinden farklı yaklaşımlar karşılaştırılıyor hem de doğrudan birincil ilişkiler üzerinden yorumlar yapılıyor. Dolaşımın cereyan ettiği coğrafi, siyasî, iktisadî, ictimai, hatta ailevî, kurumsal ve eğitim-öğretim bağlamı inşa edildikten sonra, yeni bilginin hareketini mümkün kılan, kamusal deneyler, laboratuvarlar, sanal tanıklıklar, tuhaflık odaları, müzeler, koleksiyonlar, kahvehaneler, mektuplaşmalar, hâmileler gibi *araçlar* tanıtılıyor. Ve nihayet tüm bunların sonucunda yeni bilginin nasıl kamusallaştığı örnekler eşliğinde gösteriliyor ve yeni bilim camiasının oluşum süreci teşrih ediliyor. Tasvir ve tahlil edilen bu süreç neticesinde İngiltere'nin yeni bilme tarzının ve ürettiği bilginin etkisiyle nasıl dönüştüğü elden geldiğince tüm değişik bileşenler ve değişkenler dikkate alınarak gösterilemeye çalışılıyor.

Yazarın da vurguladığı gibi, sorun, pek çok unsurun bir araya gelmesiyle ama süreç içinde yepyeni bir hâlin zuhur etmesidir. Söz konusu hâl kendi rasyonelitesini kurmuş; kendine hâs amaçları belirlemiş; zaman içinde kendi araçlarını, kurumlarını ve moral değerlerini üretmiştir. Tam bu noktada zuhûr nazariyesi açısından şu söylenebilir: Ortaya çıkan bütün, o bütünü oluşturan parçalardan daha fazla bir şey hâlini almıştır. Dolayısıyla bütünü yöneten yasalar, bütün tamamlandıkça, parçaları yöneten yasalardan farklılaşmıştır. Başka bir ifadeyle olup biten basit bir yığılma ve toplanma değildir; bundan daha öte, farklı değişkenlerin ve bileşenlerin bir araya gelmesiyle yepyeni bir tarihî hadisenin zuhurudur. Bu hadisenin anlamlandırılması, anlaşılmasına; anlaşılması da tarihî bağlamına geri gidilerek ve parçaları tahlil edilerek bilinmesine bağlıdır. Yazarın eserinde bunu yapmaya çalıştığı ve anlamlı bir resim çizdiği söylenebilir.